

Fayoz Turg'unboyev,
O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti
"Musiqali teatr san'ati" kafedrası o'qituvchisi

O'ZBEK BADIY FILMLARIDA MUSIQANING O'RNI

Annotatsiya. Maqolada o'zbek badiiy filmlarida voqealar rivojini ta'minlaydigan, aktyorlarning emotsional holatlarini to'ldiradigan hamda tomoshabinlarga so'z bilan ifodalab bo'lmaydigan jarayonlarni yetkazishga yordam beradigan musiqa haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Aktyor, rejissyor, kino, kinofilm, janr, g'oya, asar.

Аннотация. В статье рассматривается музыка в узбекских художественных фильмах, которая способствует развитию событий, дополняет эмоциональное состояние актеров и помогает передать зрителям процессы, которые невозможно выразит словами.

Ключевые слова: актер, режиссер, фильм, жанр, идея, работа.

Abstract. The article discusses music in Uzbek feature films, which helps drive the development of events, complements the emotional states of actors, and conveys processes to the audience that cannot be expressed in words.

Key words: actor, director, theater, movie, genre, the idea, work.

Kino o'zining xalqchilligi, tasviriy ifodasi, umuman badiiy xususiyatlari bilan boshqa san'at turlaridan ajralib turadi. Shu sababli ommaning kino san'atiga qiziqishi yuqori. Kino ko'plab san'at turlarini o'z ichiga oladi. Xususan, u adabiyot, teatr, tasviriy san'at va musiqa san'ati bilan uzviy bog'liqdir. Kinofilmdagi musiqiy tajriba tasvir orqali namoyon bo'lib, uning estetik jihatlarini uyg'unlashtiradi. Kinoning asosiy vositalaridan biri musiqa hisoblanadi. Ma'lumki, musiqa insonning eng nozik his-tuyg'ularini, turli voqea-hodisalarning mazmun-

mohiyatini yetkazish qobiliyatiga ega. Shu bois ham musiqa filmdagi voqelikni to'ldirish vazifasini bajaradi. Agar rejissyor va bastakor tomonidan tanlangan musiqa filmni boyitsa, u holda film yanada ta'sirchan bo'ladi. Musiqa film qahramonlarini ichki kechinmalariga, xarakteriga, film voqealariga singib keta olsa, film mazmunan boyiydi. Demak, rejissyor va bastakor bir xil fikrleydigan ijodkorlar bo'lishi lozim, shundagina rejissyor film uchun yozilgan musiqalardan unumli foydalana oladi. Kinofilm uchun maxsus yozilgan musiqalardan to'laonli foydalangan rejissyor filmning muvaffaqiyatiga erishishi turgan gap. Musiqa, film mazmun-mohiyatidan, voqelikdan, aktyorlar holatlaridan, zamon va makondan yiroq bo'lishi mumkinmi? Albatta yo'q. Bunday holatlarning kuzatilishi kino san'atining badiiyligiga putur yetkazadi. Shu kunlarda keng tomoshabinlar e'tiboriga havola etilayotgan filmlar, mavzu ko'lami, janrlar xilma-xilligi bilan rivojlanib bormoqda. Bunga misol tariqasida yaqin yillarda suratga olingan tarixiy janrdagi filmlarni keltirishimiz mumkin. Rejissyor Muzaffar Erkinov tomonidan suratga olingan o'zbek jadid arboblari to'g'risidagi "Avloniy" tarixiy dramasi hamda Akbar Bekturdiyevning "Oyqiz ertagi", "O'zbek qizi", Jahongir Ahmedovning "Ilhaq" yoki "Bahodir Yalangto'sh" filmlari shular jumlasidandir.

2019-yilda suratga olingan "Avloniy" filmi o'zbek jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri Abdulla Avloniy hayoti va faoliyatini tasvirlaydi. Filmida musiqa orqali o'sha davrning madaniy va ijtimoiy muhitini aks ettirishga alohida e'tibor qaratilgan. An'anaviy o'zbek cholg'u asboblari va mumtoz kuylar filmning asosiy musiqiy fonini tashkil etadi, bu esa tomoshabinga XX asr boshidagi muhitni his qilish imkonini beradi.

"Oyqiz ertagi" nomli ushbu film o'zbek xalq ertaklari motivlari asosida yaratilgan bo'lib, unda musiqaning roli juda muhimdir. Filmida xalq qo'shiqlari va an'anaviy kuylar ishlatilgan bo'lib, ular syujetning rivojlanishi va personajlarning his-tuyg'ularini ifodalashda xizmat qiladi. Musiqa orqali ertakning sehrli va romantik atmosferasi yaratiladi. Filmning musiqiy treylari mavjud bo'lib, unda ishlatilgan musiqiy uslublar haqida tasavvurga ega bo'lish mumkin.

"Ilhaq" filmi 2020-yilda rejissyor Jahongir Ahmedov tomonidan suratga olingan bo'lib, Ikkinchi jahon urushi davrida besh farzandini yo'qotgan o'zbek onasi Zulfiya Zokirovaning hayotiy fojiasini tasvirlaydi. Filmning musiqiy asarlari tanikli kompozitor Doniyor Agzamov tomonidan yaratilgan. Uning musiqasi filmning dramatik va hissiy jihatlarini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi. Agzamovning kompozitsiyalari orqali urush davrining og'irligi va onaning ichki kechinmalari tomoshabinga yetkaziladi. Umuman olganda, "Ilhaq" filmidagi musiqalar urushning og'ir va qayg'uli muhitini aks ettiradi, bu esa tomoshabinga filmning mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi.

"Bahodir Yalangto'sh" nomli ushbu film ham 2024-yilda rejissyor Jahongir Ahmedov tomonidan suratga olingan bo'lib, XVII asrda yashagan mashhur sarkarda va me'moriy obidalar homiysi Yalangto'sh Bahodirning hayoti va faoliyatini tasvirlaydi. Filmida Yalangto'sh Bahodirning harbiy yurishlari, davlat boshqaruvidagi faoliyati va madaniy merosga qo'shgan hissasi aks ettirilgan. Filmning musiqiy jihatlarini haqida ma'lumotlar asosida quyidagi tahlilni taqdim etish mumkin. Filmida ishlatilgan musiqa asarlari o'sha davrning ruhini aks ettirishga qaratilgan bo'lib, an'anaviy o'zbek cholg'u asboblari va kuylaridan foydalanilgan. Bu usul tomoshabinga XVII asr muhitini his qilish imkonini beradi. Musiqa orqali filmida tasvirlangan davrning madaniy va ijtimoiy muhitini yaratishga erishilgan. Musiqa sahnalarning dramatik va hissiy ta'sirini kuchaytirishga xizmat qiladi, bu esa tomoshabinning personajlar bilan bog'lanishini ta'minlaydi. Bunday tarixiy filmlarda musiqa orqali davrning madaniy va ijtimoiy xususiyatlarini aks ettirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, musiqaning syujet rivojlanishi va personajlarning ichki kechinmalarini ifodalashdagi roli katta. Shunga o'xshash filmlar nomini anchagina davom ettirish mumkin. Yuqorida nomlari keltirilgan filmlardagi bastakorlar, rejissyor va musiqiy bezakchilar tomonidan topilgan musiqalar g'oya va mavzuni ochib berishga, tomoshabinga estetik zavq ulashishga va filmga bo'lgan qiziqishiga to'la-to'kis xizmat qilgan. Lekin ba'zi bir filmlarda mavzu va janr masalasi bir tomonda qolib, voqealar rivojiga mutlaqo teskari bo'lgan, qaysidir

jozibali musiqalardan foydalanilishi kino san'atida jarlikni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, bosh qahramonni professional aktyor emas, qaysidir estrada xonandasi ijro etgan bo'lsa, bu holat yaqqol ko'zga tashlanadi. Namoyish etilayotgan film yoki serialda fojia hodisa yuz beradi-yu, sevgi-muhabbatni, vafoni tarannum etuvchi musiqa yangray boshlaydi. Bu hol nafaqat kino mutaxassislarini, balki oddiy tomoshabinni ham tashvishlantiradi va ajablantiradi. Ba'zi filmlarda qahramon yigit va qiz o'rtasida nimadandir kelishmovchilik bo'ladi-yu, qo'shiq ijro etilib, filmda bo'lib o'tgan voqealardan iborat klip boshlanadi. Bunday hollarni oynai jahondadagi, internetdagi melodramalarda ko'p uchratishimiz mumkin.

Bugun filmlarni musiqiy bezaklari bilan shug'ullanish uchun alohida mutaxassislarimiz bor. Musiqiy muharrir, musiqa rejissyori, bir so'z bilan aytganda, musiqiy bezakchilarsiz tasavvur qilish qiyin. Bu mutaxassislarning filmdagi ishlari alohida mehnat talab qiladi. Tomoshabinni filmga bo'lgan qiziqishlarini orttiradigan yetaklovchi vosita musiqadir. Bastakor film mazmun-mohiyatidan, voqeasidan kelib chiqib kuy bastalaydi. Musiqiy bezakchi esa bastalangan kuylarni kerakli joylarga qo'yib chiqishi uchun albatta ijodiy jarayonda rejissyor bilan birga ishlamog'i zarur. Agar bastakor o'zicha kuy bastalasa, musiqiy bezakchi o'zidan kelib chiqib bemaslahat kuylarni joylashtirib chiqsa, albatta bu film muvaffaqiyat qozonolmaydi. Ba'zi kino filmlarga musiqa bastalanmay, tayyor mumtoz yoki jahon musiqa san'ati durdonalaridan foydalanishi mumkin. Bu qilingan ijodiy jarayon kinofilmning mazmun-mohiyatini to'ldirsa, mutaxassislarda ham, tomoshabinlarda ham e'tiroz bo'lmasligi mumkin, lekin hozir zamon rivojlandi, internet davrida yashayapmiz, har bitta foydalanilgan musiqa uchun mualliflik huquqi kerak bo'ladi. Bunday vaziyat esa bastakorlarning ijod qilishiga undaydi. Bundan chiqadiki, kinofilmning yaxlit bo'lishi, drammatizmni kuchaytirish, janrni ochish, bo'shliqni to'ldirish, tomoshabinlarga zavq va hayrat ulashishda musiqa o'rnini beqiyosdir.

Kino san'ati ayniqsa, teatr san'ati bilan yaqinligi va bog'liqligi bois, har ikkisi bir-birini to'ldirib keladi. Teatr sahnasida jonli ijro asosiy o'rinda bo'lsa, kinoda esa montaj, kamera rakurslari, musiqa va boshqa texnik vositalar orqali

dramatik ifoda hosil qilinadi. Ko‘plab kinofilmlar teatr aktyorlari tomonidan ijro etilgani sababli, teatr ijrochiligining kino san‘atiga ta’siri kuchli bo‘lgan. Jumladan, o‘zbek kinolarida aktyorlarning sahnaviy tajribasi, mimika va ovoz orqali obraz yaratish usullari teatr an‘analariga asoslangan. Shu sababli, kinoda ishlatiladigan musiqalar ham teatr musiqiy bezaklari singari sahna harakatlari va aktyorlik o‘yinini to‘ldirib turishi muhim.

O‘zbek kinofilmlarida musiqa, xususan, folklor motivlari, raqs va milliy kuylar asosan quyidagi maqsadlarda ishlatiladi. Musiqa voqealar dinamikasini belgilaydi va sahna o‘tishlarini yanada tabiiyroq qilishga xizmat qiladi. Folklor va milliy musiqalar orqali sahnada tasvirlangan voqealar tomoshabinlarga yanada kuchli ta’sir etadi. Tarixiy va milliy ruhni aks ettirishda o‘zbek xalq kuy va raqslari keng qo‘llaniladi. O‘zbek milliy teatr san‘ati asrlar davomida musiqa bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Masalan, an‘anaviy o‘zbek teatrlarida maqomlar, ashula va raqslar, dostonchilik an‘analari teatr tomoshalarining ajralmas qismi bo‘lgan. Xuddi shunday yondashuv kinoda ham qo‘llaniladi. O‘zbek kinematografiyasida musiqiy filmlar va raqs sahnalari bevosita teatr san‘ati ta’sirida shakllangan. “Tohir va Zuhra”, “Mehrobdan Chayon”, “Abdullajon” kabi filmlar sahna ijrochiligi bilan musiqa uchun yaratilgan natijasida tomoshabinni o‘ziga rom eta olgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, o‘zbek kino san‘atida folklor, raqs va milliy musiqa aktyorlik ijrosini to‘ldirish va film voqealarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Teatr san‘ati bilan uzviy bog‘liqligi bois, o‘zbek kinolarida sahnaviy ifoda va musiqiy jihatlarning uyg‘unligi yaqqol seziladi. Shuning uchun ham rejissyor va bastakorlar film g‘oyasiga mos musiqiy kompozitsiyalarni tanlashda juda ehtiyotkorlik bilan yondashishlari lozim. To‘g‘ri tanlangan milliy musiqa nafaqat filmning badiiy qiymatini oshiradi, balki tomoshabinga yanada chuqur hissiyotlarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akbarov H. Kino san‘ati tarixi. – T.: 2002

2. Ahmedov B. O‘zbektelefilm. Kecha –bugun– ertaga. – T.: 2016.
3. Salimov O. Kasbim rejissyor. –T.: G‘.G‘ulom, 2009.
4. Teatr va kino san’ati ta’limi: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy -amaliy ijodiy konferensiya materiallar to‘plami, –T.: 2015, 20-noyabr.
5. O.Dadamirzayev. Rejissura-teatr san’atining yetakchi va hal qiluvchi komponentidir //Oriental Art and Culture. 2024. – T. 5. – №. 5. – 550-553 b.
6. Dadamirzayev O. R. Nasriy asarlarga rejissyorlik yondashuv //Oriental Art and Culture. 2023. – T. 4. – №. 6. – 625-628 b.
7. Qobilov X. XX asr o‘zbek musiqali teatr rejissurasida yangi talqin nafasi //Oriental Art and Culture. 2024. – T. 5. – №. 5. – 661-666 b.
8. Mahmudova H. Theater art in the teaching of actions and analysis its interpretations //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2023. – T. 25. – C. 180-185.
9. Akhmedova Z. A. VALUE OF SCHOOL OF THEATER IN SCIENTIFIC AND CREATIVE WORKS OF STUDENTS //Paradigmata poznání. – 2015. – №. 2. – C. 45-47.
10. Madrimov Q. O‘ZBEK REJISSURASI VA AKTYORLIK MAKTABLARI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 15.
11. Ахмедова З. А. Новые технологии в развитии театрального искусства //International scientific review. – 2020. – №. LXXIV. – C. 47-48.